

Francesc Español (1907-1999), biòleg i naturalista exemplar

Ramon Margalef

Segurament per raó de ser un altre supervivent d'una època de trasbals, que ofería algunes esperances, molt poques de les quals és materialitzaren efectivament –almenys en el que es refereix al camp de la ciència–, alguns amics em diuen que escrigui unes ratlles en record i memòria de Francesc Español i Coll, un dels nostres naturalistes més treballadors i eficaços, per tant preclars, mort recentment aquest estiu passat, el 29 de juny de 1999, ja jubilat de temps i víctima d'una llarga malaltia, però sempre amatent a la seva estimada ciència. Suposo que la seva darrera obra més extensa deu ser la monografia de 195 pàgines d'extensió, que va escriure per la sèrie de la *Fauna Ibérica*, i que s'ocupa dels anobiidae, o corcs de la fusta, dels que era un excel·lent coneixedor a escala mundial.

La vida i activitats de Francesc Español s'ha presentat com a modèlica altres vegades, i en alguna ocasió per mi mateix (vegeu: *Francesc Español, 50 anys d'obra bioespeleològica*, un volum de 673 pàgines editat per la Federació Catalana d'Espeleologia amb el concurs de l'Excma. Diputació de Barcelona, 1981, i *Quaderns de Vilaniu*, 14, 109 pàgines, Institut d'Estudis Vallencs, 1988). Aquests dos volums donen prou informació, principalment en relació amb la seva passada activitat científica, i permeten seguir a grans trets bona part de la vida i miracles del nostre malaguanyat amic, un veritable i complert "naturalista", designació que s'està perdent, si no és en alguna escadussera referència feta en el curs d'alguns documentals d'espectacles de la natura. Entretant, la major part dels periodistes, en el paper i en televisió, s'omplen la boca amb referències a la biologia molecular, a la genètica i a una pretesa i sovint pintoresca ecologia.

En altres i diverses publicacions ja han aparegut comentaris en relació amb les activitats i mèrits científics de Francesc Español. Certament no vull ni em sentiria autoritzat a intentar-ho ara, de manera prou completa en aquestes ratlles en memòria del nostre estimat col·lega. Fou un treballador incansable, per experiència personal puc dir que ajudà a tothom que li demanà consell o informació i ha fet una tasca ben feta. Tant de bo tots podéssim dir el mateix. Voldria, però, insistir en la seva bonhomia, unida amb una sempre bona disposició a complaure a tots els qui anaven a demanar-li aclariments o consell.

El caràcter d'aquestes ratlles i la revista on apareixen porten potser a recordar més la seva activitat científica que les qualitats humanes i personals que estaven en el seu rerafons. Penso sincerament que en els moments actuals, la seva vida i les seves activitats científiques esdevenen modèliques d'una funció que jo crec que es massa menystinguda, en aquests temps i a Barcelona. Es tracta precisament del conreu de la taxonomia, de la faunística, dels estudis de les distribucions de les espècies i, en relació amb tot això, els corresponents aspectes relacionats de divulgació i museística.

Els museus continuen sent importants, i no s'han d'assimilar a espectacle de fira. És notable que en un moment en que és de bon to apreciar les expressions de l'activitat artística humana, ens hem tornat tant descastats que no volem veure ni estimar com cal la bellesa profunda de la naturalesa ni el fet de que per la nostra ascendència estem inserits en ella. Som prou mesells per rebutjar la nostra immersió històrica total en la naturalesa viva. En els temps presents, a

jutjar pel que es llegeix i escolta, sembla que hi hauria un interès creixent per les imatges que ens ofereixen les ciències de la vida, amb les seves corresponents implicacions. Tal vegada podríem afegir que una impressió semblant podria ser deduïda al considerar el nombre d'estudiants que cada any es matriculen per seguir les que en diem ciències de la vida. Es cert també que polítics i periodistes s'omplen la boca parlant de diversitat biològica, de conservació, de les ciències de la vida, en fi. Certament la televisió introdueix cada dia en les nostres llars imatges de la vida que podrien ser molt instructives, generalment en escenaris molt diferents dels que ens són quotidians. Però ningú em desmentirà si escric que les altres aproximacions complementàries que en podrien ajudar a entendre més a fons els mecanismes i el sentit de la vida, il·lustrant-nos sobre la vida en sí, els seus mecanismes i el seu significat, queden molt lluny de la divulgació que es fa d'habitud.

Alguns intel·lectuals s'escriuixen de les opinions contraries a la teoria de l'evolució, ara, per exemple en la forma en que es difonen i creen conflictes ideològics a Nordamèrica. Però la veritat es que els nostres intel·lectuals –vull dir Espanya entera- mai han demostrat acceptar de manera plena i general la teoria de l'evolució en el sentit darwinianà. O, més ben dit, és acceptada superficialment i de boca en alguns cercles intel·lectuals, solament com a suposat argument a favor de determinats punts de vista filosòfics, notablement per oposar-se als aspectes massa tradicionalistes de formes de religió, però mai de manera positiva o correctament crítica.

Jo ho veig com una falla general en el nostre país, i potser no solament en el nostre, on, malgrat el que s'hagi pogut dir, el darwinisme mai ha desvetllat interès, ni –en les actituds que podríem qualificar de més “progrés” ha tingut una acollida sincera. I val a dir que una millor visió de la unitat de la naturalesa podria ser un argument més convincent, per obrar o per no obrar, que les amenaces, mal explicades i pitjor enteses, del forat d'ozó o de l'escalfament global. Es una pena l'ús que es fa de l'ecologia com a argument amb finalitats massa sovint comercials o polítiques.

Però, es clar, transmetre una imatge mes

profunda i intel·lectualment més satisfactòria demanaria un canvi en la visió dels pretesos regidors de les nostres ciutats. I la nostra, de ciutat, té un important deure pendent amb la cultura, en tot allò que toca la naturalesa, excessivament menystinguda. Es clar que les activitats de relativament uns pocs recercadors com Francesc Español, diversos botànics i altres científics que no cal esmentar, han exigit un esforç extraordinari, en fer-se contra resistències que no tenien perquè existir i aquest fet constitueix un argument molt negatiu contra la presumpció, que jo crec excessiva, de Barcelona com a focus cultural.

Español en patí certament les conseqüències, i amb ell molts estudiants de les generacions presents. Les universitats no poden substituir als museus, no és la seva finalitat. Tampoc la tasca universitària ordinària porta a la coordinació de punts de vista biològics, físics i naturalístics per a un raonable i satisfactori desenvolupament de l'interès general per la naturalesa, generador d'una forma positiva i efectiva –i això subratllat- de tractar la naturalesa vivent.

Recentment escrivia: “la història, l'evolució concreta, ens descobriria relacions de descendència o continuïtat, però aquesta estructura temporal és el suport on es poden manifestar els resultats més diversos, que deurien proporcionar una explicació satisfactòria. Això dona raó de la perplexitat i de l'èxit de Darwin, davant del panorama del món orgànic, que demanava una ordenació raonable”. Com ecòleg segueixo pensant d'aquesta manera, inclòs en uns temps, com els presents, quan la consideració més profunda de la naturalesa viva interessa principalment des d'un punt de vista molecular o bioquímic. Però la nostra cultura no té prou caràcter naturalístic per servir eficaçment com a suport dels punts de vista que ens arriben uns rera els altres. Les etapes intermitges, les exigències i la resposta a les mateixes, resposta que passa necessàriament per l'evolució, mai troben prou ressò, ni tan sols ocasió per a posar-se de manifest.

Resulta sempre gratificant per a mi poder escriure quelcom a favor de fets o de gent que ens demostren que no som tan negats i que podem, arribat el moment, trobar la justa inspiració suficient per a la construcció d'una cultura amb un nombre més limitat de fissures. No es fàcil trobar la relació entre els

avencos de la biologia dita molecular i les imatges o pel·lícules que ens mostren en acció plantes i animals, petits i grans, i menys encara amb la fantasiosa zoologia inventada per a distreure i potser espatllar la tènue educació biològica que puguin rebre els nostres infants.

La necessitat de l'esmentada fase intermitja que suposo fa falta per entendre la varietat orgànica –la beneïda “biodiversitat”–, no podria ser una excusa a favor de retornar a les velles exhibicions d'animals mal preparats en els museus a l'estil clàssic, però si a reconsiderar la necessitat dels museus d'història natural, tot el modernitzats que es vulgui i es pugui, i les seves diverses funcions que conserven en la cultura moderna.

S'ha de combinar el respecte per la naturalesa amb el respecte pel visitant del museu, que també és naturalesa –o no?-. En realitat tots som naturalesa, naturalesa que, en la seva reflexió, s'envolta, complicant-se, sobre ella mateixa.

Hi ha museus que han passat o estan passant amb èxit per aquest procés: combinar l'atractiu i l'espectacularitat de les exhibicions, que avui disposen d'uns recursos tan abundants i variats, amb oferir al visitant un estímul suficient per a fer-lo reflexionar per compte propi, en el camí de Darwin, o en algun altre si li escau, però, en tot cas, amb un mínim de reflexió i de profunditat, deixant de banda, per favor, les pressions polítiques o comercials del que es vol fer passar per ecologia. Avui dia molts

dels museus antics tenen col·leccions fabuloses –de moluscs, d'insectes, etc.–. Barcelona mateix disposa de col·leccions que mai s'han pogut exhibir dignament. Per a la persona realment interessada en la naturalesa no hi ha ni gràfics ni models –per molt disseny que s'hi afegeixi, amanit amb les idees pròpies i sovint esbiaixades del constructor de models– que puguin substituir la contemplació directa de material genuí. Una senzilla ordenació taxonòmica que vulgui aproximar-se a l'expressió de parentiu és un doll inesgotable de suggerències, quan és consideren les seves relacions amb la marxa de l'evolució en la colonització del món real.

Voldria que el record de Francesc Español, que viurà amb nosaltres per molts anys i que conegué com el primer aquestes –i altres– limitacions, ens fes reflexionar a tots els que, per alguna raó, ens creiem amb certa responsabilitat en relació amb l'educació del poble, sortint ja de la diversitat i de la sustentabilitat o sostenibilitat, i de la capa d'ozó i efecte hivernacle, per retornar als principis més propers a la contemplació de la naturalesa, incloent la pròpia naturalesa de l'home, sense tanta artificialitat afegida. Que el record i l'esperit del nostre estimat Francesc Español, que estimava certament els seus escarabats, ens hi ajudi.

Ramón Margalef
Universitat de Barcelona
Barcelona, octubre 1999